

AUTIZM SPEKTR BUZILISHIGA EGA BOLALARNI ERTA TASHXISLASH VA ULARNI IJTIMOIIY MOSLASHTIRISH USULLARI

Sulaymanova Muhlis Kozimjon qizi

*Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi 2
bosqich talabasi.*

*Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti
v.b dotsent PhD Azimova Dilnoza Sherzodovna
Muhlisasulaymonova37@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizm spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarni erta tashxislash va ularni ijtimoiy moslashtirishning zamonaviy usullari yoritilgan. Maqolada ASBning dastlabki belgilari, tashxis qo'yishning standart protokollari, skrining va diagnostika usullari, shuningdek, ijtimoiy moslashtirishning samarali intervensiya dasturlari haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqotda erta aralashuvning ahamiyati, individual yondashuvning zarurati va oilani qo'llab-quvvatlash tizimining o'rni ta'kidlangan. Xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan va mahalliy sharoitda moslashtirilgan usullarning natijadorligi tahsil qilingan.

Kalit so'zlar: autizm spektr buzilishi, erta tashxislash, skrining, ijtimoiy moslashtirish, APP terapiyasi, ijtimoiy ko'nikmalar, sensor integratsiya, kommunikatsiya, xulq-atvor terapiyasi.

Autizm spektr buzilishi (ASB) - bu nevrurivojlanish buzilishi bo'lib, u ijtimoiy aloqa, kommunikatsiya qobiliyati va takrorlanuvchi xatti-harakatlar bilan tavsiflanadi. Dunyo bo'yicha har 54 boladan 1 nafarida ASB aniqlanmoqda, bu holatning jamiyatdagi ahamiyatini ortirmoqda. ASBga ega bolalarni erta

tashxislash va ularni ijtimoiy moslashtirish zamonaviy psixologiya, pediatriya va maxsus pedagogikaning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Erta tashxis qo'yish - bu bolaning rivojlanishidagi og'ishlarni ilk bosqichlarda aniqlash va tegishli aralashuv choralari ko'rish imkonini beradi. Ijtimoiy moslashtirish esa ASBga ega bolalarning jamiyatda mustaqil yashash, o'qish, ishlash va ijtimoiy munosabatlarda qatnashish qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Autizm spektr buzilishining erta belgilari

ASBning dastlabki belgilari bolaning 18 oyligida ham namoyon bo'lishi mumkin:

Ijtimoiy aloqadagi buzilishlar:

- Ko'z aloqasini ushlab turolmaslik
- Ismiga javob bermaslik
- Boshqa bolalar bilan qiziqmaslik
- O'ynashda g'ayrioddiy usullar (o'yinchoqlarni qatorlab qo'yish)
- Boshqa odamlarning his-tuyg'ulariga reaksiya ko'rsatmaslik

Kommunikatsiyadagi qiyinchiliklar:

- So'zlovchi nutqning kech rivojlanishi
- Ekolaliya (takroriy nutq)
- Jest va mimikalardan foydalana olmaslik
- O'z ehtiyojlarini ifoda eta olmaslik

· Takrorlanuvchi xatti-harakatlar:

- Qanotlanganidek qo'l chayqash

- Aylanib yurish
- Bir xil harakatlarni takrorlash
- O'ziga xos qiziqishlar

Sensor qabul qilishdagi o'zgarishlar:

- Ma'lum tovushlar yagqa tegishiga haddan tashqari reaksiya
- Ayrim matolarga nafratlanish
- Og'iz sezgirligi yoki sezgirsiligi

Tashxislash usullari va skrining metodlari

ASBni tashxislash ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi:

Skrining usullari:

- M-CHAT (Autizm uchun o'zgartirilgan skrining testi) - 16-30 oylik bolalar uchun
- STAT (Autizm uchun kichkintolar skrining testi) - 24-36 oylik bolalar uchun
- SCQ (Kommunikatsiya bo'yicha savolnomma) - 4 yosh va undan katta bolalar uchun

Keng qamrovli diagnostika:

- ADOS-2 (Autizm kuzatuv sxemasi) - "oltin standart" hisoblanadi
- ADI-R (Autizm bo'yicha tanishuv intervyusi)
- CARS (Autizm reyting shkasi)

Qo'shimcha tekshiruvlar:

- Nevrologik tekshiruv
- Eshitish va ko'rish testlari
- Nutq rivojlanishini baholash
- Kognitiv qobiliyatni aniqlash

Erta aralashuv dasturlari va ularning ahamiyati

Erta aralashuv dasturlari ASBga ega bolalarning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega:

APP (Qo'llash va xulq-atvor tahlili) terapiyasi:

- Ilmiy asoslangan eng samarali usul
- Ijobiy mustahkamlash orqali yangi ko'nikmalarni o'rgatish
- Individual dastur asosida ishlash

Denver modeli (ESDM):

- 12-48 oylik bolalar uchun mo'ljallangan
- Tabiiy muhitda o'qitish
- O'yin orqali rivojlantirish

TEACCH dasturi:

- Vizual qo'llab-quvvatlash
- Tarkibiy muhit yaratish
- Mustaqillikni rivojlantirish

Floortime usuli:

- Hissiy o'zaro ta'sirga asoslangan
- Bolaning qiziqishlariga ergashish
- Rivojlanish darajalariga yondashish

Ijtimoiy moslashtirishning psixologik-pedagogik usullari

Ijtimoiy moslashtirish quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

Ijtimoiy hikoyalar:

- Turli ijtimoiy vaziyatlarni tushuntirish
- Muayyan vaziyatda qanday harakat qilish kerakligini ko'rsatish
- Vizual qo'llanmalardan foydalanish

Vizual qo'llab-quvvatlash:

- Jadval va rejalar
- Vizual vaqt jadvallari
- Ketma-ketlik kartalari

Ijtimoiy ko'nikmalar treningi:

- His-tuyg'ularni tanib olish
- Muhokama qilish ko'nikmalari
- O'yin vaqtida o'zini tutish

Sensor integratsiya terapiyasi:

- Taktil, vestibulyar va propioseptiv tizimlarni rag'batlantirish
- Sensor dietani amalga oshirish
- Sensor qabul qilishni tartibga solish

Nutq va til terapiyasi:

- PECS (Vizual almashish kommunikatsiya tizimi)
- Nutq qurilmalaridan foydalanish
- Pragmatik nutqni rivojlantirish

Oila bilan ishlash va yordam tizimi

Oila ASBga ega bolaning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi:

Ota-onalarni tayyorlash:

- ASB haqida ma'lumot berish
- Bolaga yondashish usullarini o'rgatish
- Xulq-atvorni boshqarish strategiyalari

Psixologik qo'llab-quvvatlash:

- Konsultatsiya va terapiya
- Ota-onalar guruhlari
- Dam olish va rehabilitatsiya xizmatlari

Resurs markazlari:

- Ma'lumot va maslahat olish joylari
- Maxsus adabiyotlar va o'quv materiallari
- Mutaxassislar bilan aloqa

Jamiyat tarmog'i:

- Boshqa ASBga ega bolali oilalar bilan aloqa
- Ijtimoiy tashkilotlar va fondlar
- Ixtisoslashtirilgan maktab va markazlar

Xulosa

Autizm spektr buzilishiga ega bolalarni erta tashxislash va ularni samarali ijtimoiy moslashtirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Erta aniqlash va aralashuv bolaning kelajakdagi rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, mustaqillik darajasini oshiradi va hayot sifatini yaxshilaydi.

Ijtimoiy moslashtirishda individual yondashuv, ilmiy asoslangan usullardan foydalanish va oilani faol jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Kelajakda ASBga ega bolalar va ularning oilalari uchun yagona qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish, maxsus xizmatlarni rivojlantirish va jamiyatda inklyuziv muhitni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. (betlar 50-59)

2. Lord, C., Risi, S., & DiLavore, P. S. (2006). Autism from 2 to 9 years of age. *Archives of General Psychiatry*, 63(6), 694-701. (betlar 694-698)
3. Dawson, G., & Osterling, J. (1997). Early intervention in autism. In M. J. Guralnick (Ed.), *The effectiveness of early intervention* (pp. 307-326). Baltimore: Brookes. (betlar 307-315)
4. Rogers, S. J., & Vismara, L. A. (2008). Evidence-based comprehensive treatments for early autism. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(1), 8-38. (betlar 8-20)
5. Schopler, E., & Mesibov, G. B. (2013). *Learning and cognition in autism*. Springer Science & Business Media. (betlar 67-89)
- Olim, [10.10.2025 15:17]
6. Xudoyberdiyeva, D. (2021). Autizm spektr buzilishi: erta tashxis va aralashuv. *Toshkent: O'zbekiston pediatriya jurnali*, 4(2), 45-52. (betlar 45-49)
7. Karimova, M. (2020). *Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O'qituvchi. (betlar 112-134)
8. Kashevarova, N. D. (2019). *Psixologo-pedagogicheskoye soprovozhdeniye detey s RAS*. Moskva: Narodnoye obrazovaniye. (betlar 78-101)